

Hiệu quả trồng cây dược liệu trên đồng ruộng của các hộ nông dân tại huyện Yên Thủy, tỉnh Hòa Bình

NGUYỄN THỊ MINH THU*
HỒ NGỌC NINH**
LÊ THANH HÀ***
LẠI PHƯƠNG THẢO****
NGUYỄN KIM HÀNH*****
TRƯƠNG NGỌC TÍN*****

Tóm tắt

Nghiên cứu tập trung đánh giá hiệu quả trồng cây dược liệu trên đồng ruộng của các hộ nông dân tại địa bàn huyện Yên Thủy, tỉnh Hòa Bình thông qua khảo sát 60 hộ trồng dược liệu kết hợp phỏng vấn trường hợp điển hình với 2 hợp tác xã (HTX). Kết quả cho thấy, sự cải thiện đáng kể về kinh tế, xã hội và môi trường từ tác động của mô hình trồng dược liệu trên đồng ruộng, tuy nhiên, còn một số khó khăn cho việc vận dụng mô hình trên địa bàn huyện Yên Thủy. Từ đó, bài viết đề xuất một số giải pháp hỗ trợ trồng, như: đa dạng chủng loại cây dược liệu có giá trị, năng suất cao; hỗ trợ đầu tư máy móc thiết bị; tổ chức các lớp tập huấn, các trường trình tham quan mô hình sản xuất, kinh doanh dược liệu hiệu quả trên địa bàn tỉnh Hòa Bình và ngoài Tỉnh.

Từ khóa: hiệu quả, dược liệu, hộ nông dân, huyện Yên Thủy

Summary

The study focused on evaluating the effectiveness of growing medicinal plants in the fields of farmers in Yen Thuy district, Hoa Binh province through a survey of 60 households growing medicinal herbs combined with case studies of two cooperatives. The research results indicate significant economic, social and environmental improvements from the model of growing medicinal herbs in the field, although there remains some difficulties in applying the model in Yen Thuy district. On that basis, the authors propose a number of solutions to support the growing of diverse types of valuable, high-yield medicinal plants; support investment in machinery and equipment; and organize training classes and visiting tours of effective medicinal production and business models in Hoa Binh province and outside the province.

Keywords: effectiveness, medicinal herbs, farmer households, Yen Thuy district

GIỚI THIỆU

Yên Thủy là địa phương trọng điểm phát triển cây dược liệu trên địa bàn tỉnh Hòa Bình. Tuy nhiên, phát triển sản xuất dược liệu trên đồng ruộng tại Yên Thủy vẫn còn hạn chế, như: sản xuất thiếu vốn, giới hạn về kỹ thuật canh tác, thiếu chế biến và kênh phân phối... thời, liên kết sản xuất - chế biến - tiêu thụ dược liệu còn thiếu và yếu, chưa chính sách hỗ trợ đặc thù, nên chưa được nhiều tác nhân tham gia vào giá trị ngành hàng dược liệu, đặc

biệt là doanh nghiệp (DN) (Nguyễn Thị Minh Thu và cộng sự, 2022). Những hạn chế nêu trên ảnh hưởng rất lớn tới hiệu quả sản xuất dược liệu trên đồng ruộng của các hộ nông dân tại huyện Yên Thủy. Do đó, nghiên cứu tập trung đánh giá hiệu quả trồng cây dược liệu trên đồng ruộng tại huyện Yên Thủy, nhằm đề xuất giải pháp nâng cao hiệu quả trồng cây dược liệu trên địa bàn huyện Yên Thủy thời gian tới.

PHƯƠNG PHÁP NGHIÊN CỨU

Nghiên cứu tiếp cận từ các vấn đề về chính sách, thị trường đầu ra, thị trường đầu vào và quá trình sản xuất cây dược liệu để đánh giá hiệu quả sản xuất của

Kinh tế và Phát triển Nông thôn, **, ****, Khoa Du lịch và Ngoại ngữ, ***, ****, Khoa Kế toán và Quản trị kinh doanh, Học viện Nông nghiệp Việt Nam; Tác giả liên hệ: hnninh@vnu.edu.vn

© Công ty TNHH Thực phẩm PepsiCo Việt Nam

Ngày nhận bài: 30/9/2023; Ngày phản biện: 18/10/2023; Ngày duyệt đăng: 12/11/2023

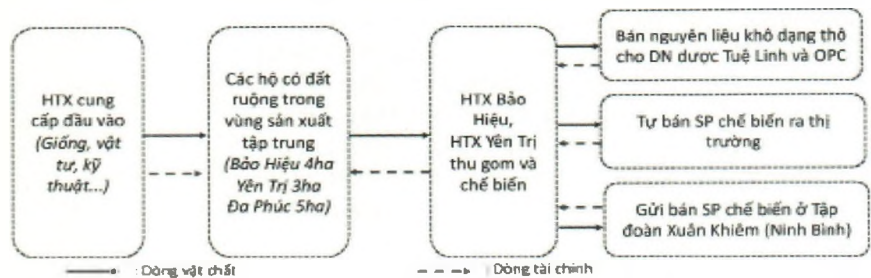
BẢNG 1: DIỆN TÍCH CÂY DƯỢC LIỆU TẠI HUYỆN YÊN THỦY GIAI ĐOẠN 2019-2022

Đơn vị: ha

Xã (Thị trấn)	2019	2020	2021	2022	Tốc độ phát triển bình quân (%)	Loại dược liệu chính
TT Hàng Trạm	7,4	1,0	1,1	1,1	52,97	Hỗn hợp
Xã Đa Phúc	201,5	132,6	137,5	151,9	91,01	Cà gai leo
Xã Bảo Hiệu	14,4	4,8	4,8	5,0	70,29	Cà gai leo
Xã Yên Trị	8,3	3,6	3,7	3,9	77,74	Xạ đen
Tổng	231,6	142,0	147,1	161,9	88,75	

Nguồn: UBND huyện Yên Thủy (2022)

HÌNH: MÔ HÌNH TRỒNG CÂY DƯỢC LIỆU TẬP TRUNG DƯỚI RŨƠNG THEO CHUỖI GIÁ TRỊ Ở HUYỆN YÊN THỦY, TỈNH HÒA BÌNH



Nguồn: Tổng hợp từ số liệu điều tra (2022)

một số loại cây dược liệu trên đồng ruộng ở huyện Yên Thủy. Nghiên cứu lựa chọn 2 loại dược liệu trồng trên đồng ruộng phổ biến là: trồng Cà gai leo (cây ngắn ngày) và trồng Xạ đen (cây dài ngày) để đánh giá hiệu quả trồng cây dược liệu trên đồng ruộng tại địa bàn huyện Yên Thủy, tỉnh Hòa Bình.

Nghiên cứu khảo sát bằng bảng hỏi đối với 60 hộ trồng cây dược liệu trên địa bàn huyện Yên Thủy vào năm 2022. Nghiên cứu tập trung vào 2 loại cây dược liệu chính ở huyện Yên Thủy, nên đã tiến hành khảo sát các hộ trồng cây dược liệu dài ngày (cây Xạ đen) và các hộ trồng cây dược liệu ngắn ngày (cây Cà gai leo) và có gắn với sản xuất sản phẩm OCOP là cao Cà gai leo.

KẾT QUẢ NGHIÊN CỨU

Thực trạng trồng dược liệu trên địa bàn huyện Yên Thủy

Nghiên cứu thực hiện năm 2022 và số liệu thứ cấp về trồng cây dược liệu được thu thập giai đoạn 2019-2022, đây là năm mà dược liệu Yên Thủy chịu tác động mạnh của việc giảm thị trường tiêu thụ do ảnh hưởng của Covid-19 và hậu Covid-19. Diện tích cây dược liệu của toàn Huyện giảm nhanh, từ 231,6 ha (năm 2019) xuống 161,9 ha (năm 2022), giảm bình quân 11,25%/năm (Bảng 1).

Diện tích dược liệu tập trung chủ yếu ở 3 xã Đa Phúc, Bảo Hiệu và Yên Trị với sự tham gia của hai HTX là: HTX Bảo Hiệu và HTX Yên Trị. HTX cung ứng đầu vào, như: giống, vật tư, kỹ thuật... cho các hộ có đất ruộng trong vùng sản xuất tập trung nhằm thuận

tiện cho việc chăm sóc và thu gom. Sản phẩm sau khi được HTX thu gom sẽ được sản xuất thành thành phẩm bán ra thị trường hoặc dưới dạng nguyên liệu thô cho doanh nghiệp (Hình).

Đến nay, quá trình sản xuất chủ yếu là sử dụng các kinh nghiệm, kiến thức bản địa đã được truyền lại từ lâu đời, chưa áp dụng các công nghệ tiên tiến trong canh tác cây Xạ đen, nên năng suất và chất lượng Xạ đen còn khá thấp. Mô hình Cà gai leo có hình thức tổ chức sản xuất tập trung hơn do có sự xuất hiện của HTX bao tiêu sản phẩm. Mô hình Xạ đen có quy mô sản xuất khá manh mún, hoạt động tiêu thụ chủ yếu thông qua bán buôn, nên trong một số trường hợp, các hộ nông dân trồng dược liệu, bán dược liệu thô bị “ép giá” dẫn tới doanh thu giảm đáng kể.

Sơ chế, chế biến có ảnh hưởng rất lớn tới chất lượng dược liệu thô sau thu hoạch. Hiện nay, việc sơ chế đối với cây Cà gai leo sau thu hoạch đã sử dụng máy móc và loại bỏ cây hỏng để nấu cao, trà túi lọc, bột Cà gai leo. Cà gai leo trồng trên đất Bảo Hiệu phải đảm bảo chất lượng, cụ thể là thực hành tốt trồng trọt và thu hái dược liệu theo tiêu chuẩn GACP, áp dụng nghiêm ngặt quy trình GACP trong canh tác Cà gai leo từ khâu trồng, chăm sóc phòng trừ sâu bệnh đến thu hái, vận chuyển, xử lý sau thu hoạch, đóng gói, bảo quản dược liệu. Tuy nhiên, với cây Xạ đen, việc sơ chế chủ yếu dựa trên cách thức thủ công và cũng kết hợp loại bỏ cây hỏng, phơi khô để làm trà túi lọc, trà và cao. Cơ sở hạ tầng, nhìn chung, còn nhiều hạn chế, đặc biệt là vấn đề về vườn ươm và tổ chức thực hiện hoạt động sơ chế, chế biến vẫn còn đơn lẻ, theo và theo gia đình sản xuất.

Hiện nay, HTX Bảo Hiệu đang liên kết với gần 100 hộ dân để sản xuất Cà gai leo theo vùng tập trung; Hệ thống phân phối sản phẩm chế biến từ Cà gai leo của HTX Bảo Hiệu đã có mặt trên phạm vi cả nước với trên 200 đại lý, điểm kinh doanh; Hàng năm, HTX Bảo Hiệu thông qua các đối tác trung gian để xuất cho DN dược phẩm Tuệ Linh, OPC 100-200 tấn cà gai leo khô. Vì thế, chuỗi giá trị Cà gai leo trồng trên đồng ruộng của huyện Yên Thủy khá ổn định.

Hiệu quả sản xuất cây dược liệu của hộ nông dân

Hiệu quả kinh tế

Kết quả điều tra cho thấy, so với trồng các loại cây nông nghiệp hàng

năm, như: lúa, ngô, sắn, thì cây dược liệu đang cho hiệu quả kinh tế cao hơn. Nếu như trồng ngô mỗi năm trung bình mang lại cho nông dân thu nhập bình quân từ 8-10 triệu đồng/ha, thì cây dược liệu (Xạ đen, Cà gai leo) tạo ra thu nhập bình quân từ 43,2 triệu đến 61,9 triệu/1ha, cao gấp 4-5 lần so với trồng ngô. Trồng dược liệu cho thu nhập bình quân đạt trên 4,1 triệu đồng/tháng/hộ (Bảng 2). Tuy nhiên, tính luân chuyển tiêu dùng của các loại cây lương thực (ngô, lúa...) đa dạng và thuận tiện với người dân hơn cây dược liệu. Đó chính là cản trở lớn nhất trong chuyển sang phát triển sản xuất dược liệu tập trung theo vùng gắn với chuỗi giá trị.

Không chỉ có tỉnh Hòa Bình, tại nhiều địa phương khác, cây dược liệu cũng đang cho thấy giá trị kinh tế cao gấp nhiều lần so với cây nông nghiệp truyền thống, như: lúa, ngô, mang lại. Nghiên cứu của Trần Hữu Phước (2019) về phát triển cây dược liệu tại tỉnh Lào Cai theo hướng bền vững cho thấy, bình quân 1 ha cây dược liệu tạo ra thu nhập từ 7,5 triệu đến 45 triệu/1ha, cao gấp 3-4 lần so với trồng lúa, ngô; đồng thời, đảm bảo thu nhập bình quân đạt trên 3,8 triệu đồng/tháng/hộ. Hay theo nghiên cứu của Phan Trâm (2022), tại xã Cẩm Vinh (huyện Cẩm Xuyên, tỉnh Hà Tĩnh), cây kim tiền thảo đã giúp bà con nông dân có thu nhập từ 9-10 triệu đồng/sào/năm, trong khi đó thu nhập từ trồng lúa chỉ khoảng 2 triệu đồng/sào/năm.

Tuy hiệu quả kinh tế của cây dược liệu cao hơn nhiều lần so với cây trồng khác, song mức độ đầu tư chăm sóc và chi phí vật chất bình quân/ha cây dược liệu cũng cao hơn nhiều lần so với các cây trồng trên. Bên cạnh đó, thị trường tiêu thụ dược liệu cũng không ổn định, đối tượng tiêu thụ bị bó hẹp bởi một số công ty dược trong nước và các thương lái tiêu thụ sang Trung Quốc, nên vấn đề mở rộng diện tích để quy hoạch thành vùng dược liệu vẫn gặp nhiều khó khăn.

Như vậy, có thể thấy, cây dược liệu là cây trồng có giá trị kinh tế cao, cao hơn so với các cây nông nghiệp trồng truyền thống, như: ngô, lúa và một số cây trồng khác. Với kết quả như vậy, có thể khẳng định, đây là đối tượng cây trồng cần đẩy mạnh phát triển theo hướng sản xuất bền vững, từng bước đem lại thu nhập ngày càng cao cho người sản xuất trên địa bàn huyện Yên Thủy, tỉnh Hòa Bình.

BẢNG 2: ĐỐI CHỨNG HIỆU QUẢ KINH TẾ SẢN XUẤT CÂY CÀ GAI LEO VÀ CÂY XẠ ĐEN HÀNG HÓA CỦA HUYỆN YÊN THỦY, TỈNH HÒA BÌNH

Chủng loại	Năng suất (tấn/ha)	Giá bán bình quân (triệu đồng/tấn)	Tổng thu nhập (triệu đồng /ha)	Tổng chi phí (triệu đồng /ha)	Lợi nhuận (triệu đồng /ha)
1. Cây Cà gai leo	25,0	8,5	212,5	150,6	61,9
2. Cây Xạ đen	21,25	8,8	187,0	143,8	43,2
3. Cây đối chứng (Ngô)	4,8	6,5	31,2	22,4	8,8

Nguồn: Báo cáo quy hoạch phát triển cây dược liệu trên địa bàn tỉnh Hòa Bình đến năm 2025, định hướng đến năm 2030 và Tổng hợp từ số liệu điều tra (2022)

BẢNG 3: ẢNH HƯỞNG CỦA SẢN XUẤT DƯỢC LIỆU TRÊN ĐỒNG RỪNG TỚI XÃ HỘI Ở HUYỆN YÊN THỦY

TT	Ảnh hưởng tới xã hội	Số ý kiến (n=60)			Điểm bình quân
		1 (Không đồng ý)	2 (Đồng ý)	3 (Rất đồng ý)	
1	Xây dựng nếp sống văn hóa	34	26	0	1,43
2	Cải thiện và nâng cao đời sống	18	24	18	2,00
3	Thúc đẩy sự tham gia của lao động địa phương	0	28	32	2,53
4	Cải thiện an ninh trật tự xã hội	28	0	32	2,07
5	Cải thiện trình độ nhận thức	4	32	24	2,33

BẢNG 4: ẢNH HƯỞNG CỦA MÔ HÌNH DƯỢC LIỆU TRÊN ĐỒNG RỪNG TỚI MÔI TRƯỜNG TRÊN ĐỊA BÀN YÊN THỦY

TT	Ảnh hưởng tới môi trường	Số ý kiến (n=60)			Điểm bình quân
		1 (Không đồng ý)	2 (Đồng ý)	3 (Rất đồng ý)	
1	Cải thiện chất lượng đất sử dụng trong nông nghiệp	14	24	22	2,13
2	Giảm thiểu việc sử dụng thuốc trừ sâu, hóa chất độc hại	4	10	46	2,70
3	Cải thiện cảnh quan môi trường sống	2	52	6	2,07

Nguồn: Tổng hợp từ số liệu điều tra (2022)

Phát triển sản xuất dược liệu theo vùng tập trung gắn với chuỗi giá trị sẽ từng bước giải quyết được đầu ra ổn định cho sản phẩm dược liệu của huyện Yên Thủy, tỉnh Hoà Bình trong thời gian tới.

Hiệu quả xã hội

Kết quả ở Bảng 3 cho thấy, mô hình có những ảnh hưởng tích cực tới việc cải thiện và nâng cao đời sống của người dân, thúc đẩy sự tham gia của lao động địa phương vào sản xuất nông nghiệp, cải thiện an ninh trật tự xã hội và cải thiện trình độ nhận thức của người dân địa phương. Tuy nhiên, việc triển khai mô hình còn chưa thực hiện ở diện rộng và có tính cộng đồng cao nên tác động tới việc xây dựng nếp sống văn hóa là không đáng kể.

Hiệu quả môi trường

Khảo sát đánh giá ảnh hưởng của mô hình tới môi trường ở Bảng 4 cho thấy, các tác động tích cực cải thiện chất lượng đất sử dụng trong nông nghiệp; giảm thiểu việc sử dụng thuốc trừ sâu, hóa chất độc hại, gây ô nhiễm môi trường; và cải thiện đáng kể cảnh quan môi trường sống.

MỘT SỐ KHUYẾN NGHỊ

Kết luận

Thực trạng phát triển sản xuất một số cây dược liệu trên địa bàn huyện Yên Thủy cho thấy, đây là một nghề đem lại hiệu quả kinh tế cao cho hộ và góp phần cải thiện kinh tế, xã hội và môi trường của hộ và địa phương. Các cây dược liệu đang dần được thay thế cho cây lúa, cây ngô kém hiệu quả tại địa phương. Tuy nhiên, đầu ra của người dân còn bấp bênh, giá bán ra không ổn định, vẫn còn phụ thuộc nhiều vào thương lái đối với cây dược liệu xạ đen. Phân tích hiệu quả kinh tế trên 1 ha đất trồng dược liệu có thể thấy, tại địa bàn xã Đa Phúc và xã Bảo Hiệu phù hợp để trồng tập trung cây dược liệu Cà gai leo phù hợp với quy hoạch sản xuất của huyện Yên Thủy. Tại xã Yên Trị phù hợp trồng cây dược liệu Xạ đen và mang lại giá trị cao hơn so với trồng cây lúa, cây ngô.

Một số khuyến nghị

Nhằm nâng cao hiệu quả sản xuất dược liệu dưới đồng ruộng tại huyện Yên Thủy, theo nhóm tác giả, cần thực hiện một số giải pháp sau:

Một là, tuyên truyền người dân trồng đa dạng chủng loại dược liệu có giá trị kinh tế cao. Việc phát triển mạnh các cây dược liệu phổ biến hiện tại sẽ làm tăng sản lượng dược liệu, nhưng làm giảm giá dược liệu và có thể bị ép giá khi thu mua. Đa dạng và phát triển thêm các cây dược liệu mới với giá trị kinh tế cao là hết sức cần thiết để nhằm đa dạng hóa nguồn thu,

tạo sự phát triển lâu dài cho các mô hình được liệu trên địa bàn.

Hai là, hỗ trợ máy móc trang thiết bị để canh tác. Hỗ trợ phải mang tính tập trung để có công nghệ phù hợp, tránh triển khai theo phong trào và dàn trải. Quan tâm sử dụng các công nghệ chế biến của Việt Nam để tăng tính chủ động trong bảo hành, bảo dưỡng và bảo trì máy móc, góp phần tăng tần suất khai thác thiết bị công nghệ, đặc biệt là công nghệ làm trà, nấu cao, cô bột khô. Hỗ trợ và hình thành các điểm chế biến sâu dược liệu theo từng cụm vùng để đẩy nhanh khâu hao về công nghệ, nhanh thu hồi vốn đầu tư.

Ba là, hỗ trợ kỹ thuật trồng dược liệu tại đồng ruộng. Cần biên soạn tài liệu để mở các lớp tập huấn kỹ thuật về chọn giống, nhân giống, trồng, thu hoạch, sơ chế bảo quản một số loài cây thuốc cần phát triển.

Bốn là, tổ chức lớp tập huấn và thăm quan mô hình trồng và sản xuất dược liệu hoạt động hiệu quả để người dân học hỏi. Tổ chức các lớp tập huấn về kinh doanh, quản lý trang trại nhằm giới thiệu các mô hình hoạt động hiệu quả, quản lý tài chính hộ để có thể phát triển tốt hơn và bền vững hơn các mô hình sản xuất, kinh doanh dược liệu hiện tại.

Năm là, để phát triển cây dược liệu một cách hiệu quả, mang lại giá trị kinh tế cao, thực sự là cây trồng xóa đói giảm nghèo và phát triển kinh tế hộ, thì tỉnh Hòa Bình cần phải chú ý đến các vấn đề về quy hoạch vùng và xây dựng hình thành chuỗi giá trị dược liệu bền vững. □

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Nguyễn Thị Minh Thu, Trương Ngọc Tín, Lại Phương Thảo, Đỗ Minh Tuấn và Đỗ Trường Lâm (2022), Giải pháp phát triển chuỗi giá trị dược liệu tại Yên Thủy, Hòa Bình, *Tạp chí Kinh tế và Phát triển*, 305(2), 163-173.
2. Phan Trâm (2022), *Trồng cây dược liệu, nông dân Cẩm Xuyên lãi gấp 4 lần trồng lúa*, truy cập từ <https://baohatinh.vn/nong-nghiep/trong-cay-duoc-lieu-nong-dan-cam-xuyen-lai-gap-4-lan-trong-lua/233718.htm>.
3. Thanh Hải (2023), *Huyện Yên Thủy: Tăng giá trị cây dược liệu bản địa gắn với bảo vệ hệ sinh thái rừng*, truy cập từ <https://www.hoabinh.gov.vn/tin-chi-tiet/-/bai-viet/huyen-yen-thuy-tang-gia-tri-cay-duoc-lieu-ban-dia-gan-voi-bao-ve-he-sinh-thai-rung-47601-1218.html>.
4. Trần Hữu Phước (2019), *Phát triển cây dược liệu tại tỉnh Lào Cai theo hướng bền vững*, Luận văn thạc sỹ, Trường Đại học Kinh tế Quốc dân.
5. UBND huyện Yên Thủy (2022), *Báo cáo tình hình thực hiện nhiệm vụ phát triển kinh tế- xã hội huyện Yên Thủy năm 2022 và phương hướng nhiệm vụ năm 2023*.
6. UBND tỉnh Hòa Bình (2021), *Đề án Tái cơ cấu ngành nông nghiệp theo hướng nâng cao giá trị gia tăng và phát triển bền vững tỉnh Hòa Bình đến năm 2025 và Đề án OCOP đến năm 2030*.
7. UBND tỉnh Hòa Bình (2021), *Báo cáo quy hoạch phát triển cây dược liệu trên địa bàn tỉnh Hòa Bình đến năm 2025, định hướng đến năm 2030*.